

4.4 Методологічні основи оцінки стану розвитку бурякоцукрового підкомплексу

Методологічною основою нашого дослідження є діалектичний метод наукового пізнання загального, особливого, одиничного у саморозвитку, самопросуванні в єдності та боротьбі протилежностей у всіх взаємозв'язках і взаємозалежностях та системний підхід до вивчення фундаментальних положень.

Методологія проведеного дослідження базується на діалектичних та економічних законах, охоплює найважливіші досягнення вітчизняної і зарубіжної економічної науки, відображає об'єктивну вітчизняну реальність. Реалізується ця методологія через систему різних методів дослідження, вона дає можливість здійснити добір конкретних способів для вивчення того чи іншого економічного явища. Зокрема методологія наукового пізнання дійсності є вченням про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності і визначає принциповий підхід до вивчення явищ.

Теоретичною і методологічною основою проведених автором досліджень є діалектичний метод пізнання економічних процесів і явищ, принципи системності і послідовності у пізнанні об'єктивних законів суспільного розвитку, фундаментальні теоретичні роботи та прикладні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем формування теоретичних основ ринкових відносин і практичних засад.

Наукова розробка й обґрунтування шляхів розвитку бурякоцукрового підкомплексу потребує системного, комплексного підходу на основі використання сукупності методів дослідження, ситуаційного аналізу. Це дозволить урахувати особливості та тенденції розвитку підкомплексу, знайти її слабкі ланки, проблеми, а отже і шляхи виправлення, розв'язання, наявні резерви. Тому й у методичному плані потрібна обґрунтованість, чіткість, забезпечення вірогідності вхідних даних.

Глибоке вивчення бурякоцукрового підкомплексу ґрунтується на аналізі сукупності соціально-економічних відносин, що склались в ринковій

економіці. При цьому враховуються діалектичний взаємозв'язок і взаємозалежність явищ і процесів, що мають місце як у суспільстві в цілому, так і в аграрному секторі з особливостями його функціонування. Діалектичний підхід до дослідження не замінює спеціальних методів науки, а є їх методологічною основою і знаряддям пізнання. Діалектика розглядає всі явища не в статиці, а в розвитку, не ізольовано, а в їх взаємозв'язку і взаємодії, у переході кількісних змін у якісні, в єдності і боротьбі суперечностей, боротьбі нового зі старим. Саме завдяки діалектичному підходу створюються передумови багатоваріантності вирішення конкретних проблем і вибору кращого варіанта.

В основі методології, використаної в процесі дослідження, лежить застосування діалектичних підходів до явищ, що вивчались, згідно з якими вони сприймалися як єдиний організм і розглядалися у взаємозв'язку й розвитку явищ об'єктивної дійсності в такому аспекті, що економічні явища розглядалися не ізольовано, у відриві від конкретних історичних обставин, а всебічно – у їх взаємозв'язку і розвитку, у процесі відкидання старих і виникнення нових форм зв'язку.

Для аналізу результатів та економічної ефективності діяльності в умовах ринкових відносин використано статистично-економічний метод, зокрема графічний (для аналізу динамічних рядів, визначення залежності ціни на цукор від вартості цукрових буряків).

У процесі обґрунтування цілісної концепції ефективного функціонування підприємств використано методи наукового підбору, системного аналізу суспільних явищ та їх синтезу, економічного моделювання на основі логічних побудов. Для розробки системи класифікації підприємств за різними критеріями використано методи порівняльного аналізу, групувань (для вивчення впливу концентрації посівних площ цукрових буряків на їх врожайність, групування сільськогосподарських підприємств за концентрацією посівів, для визначення впливу кількості внесених добрив на урожайність цукрових буряків), вибіркового спостереження, розрахунково-аналітичного, статистичного та ситуаційного аналізу, експериментування та апробації у виробничих умовах.

У роботі використано методи логічного аналізу (для дослідження значення функціонування бурякоцукрового підкомплексу), порівняльного аналізу (для дослідження ринкових умов господарювання в бурякоцукровому підкомплексі, визначення точки беззбитковості виробництва цукрових буряків, розрахунку індикаторів виробництва і переробки цукросировини), ієрархічної декомпозиції (під час аналізу економічних взаємовідносин виробників і переробників цукросировини), методи пірамідального аналізу (для аналізу ефективності виробництва та прибутковості), смисловий аналіз (для встановлення відповідності інтересів виробників інтересам взаємодіючих з ними суб'єктів зовнішнього середовища щодо постачання матеріальних ресурсів та реалізації виробленої ними продукції), системно-структурний аналіз (для формування структури механізму забезпечення економічної безпеки підприємств бурякоцукрового підкомплексу).

Розумінням економічної дійсності є пізнання причинно-наслідкових зв'язків, що існують у розвитку того чи іншого явища, оскільки це дає змогу передбачити і цілеспрямовано змінювати економічні явища. Звідси, висновки щодо причинно-наслідкових зв'язків в економіці можуть вважатися винятковими, якщо вони обґрунтовані економічними чинниками і базуються на масових даних.

Застосування діалектичного підходу вимагає також дотримання відповідних філософських та загальнонаукових принципів, які вимагають вивчення суспільних явищ з позицій розвитку, саморуху, взаємозв'язку й взаємозалежності. Існують і застосовуються тут також загальнонаукові принципи, що передбачають системний, структурно-функціональний підхід до розгляду питань про стан бурякоцукрового виробництва, використання прийомів аналізу і синтезу, індукції та дедукції. Класифікацію методів і принципів подано на рис. 1.

Дотримання вказаних принципів у їх комплексі й сукупності, із застосуванням об'єктивних економічних законів, категорій мікро- і макроекономіки, системи прийомів економічного аналізу дозволяє глибоко і

всебічно дослідити об'єкт і є ефективним дослідницьким інструментом у розпорядженні аналітика. У результаті вдасться встановити всі зв'язки й залежності, притаманні бурякоцукровому підкомплексу, її дійсний стан.

Необхідною умовою є застосування системного підходу до вивчення об'єкта. Система складається з елементів, взаємозв'язок між якими регулюється такими принципами, як ієрархічність, зумовленість поведінки, множинність досліджень, структурність, цілісність. Реалізація системного підходу здійснюється на основі знання й застосування його специфічних принципів, таких як конструктивний характер розроблених рекомендацій, критичний підхід до дійсності, різноманітність типів зв'язків, спадковість у розвитку знань. Їх застосування дає змогу виявити недоліки традиційних підходів до розв'язання нових, більш сучасних задач або формулювати нові завдання, часто в умовах невизначеності. [215]

У даному дослідженні системний підхід до аналізу бурякоцукрового підкомплексу передбачає дослідження не ізольовано, не окремих категорій виробників чи переробників сировини, не окремих господарських ситуацій чи технологічних процесів, а узагальнення тенденцій, причин і чинників та розробку загальної концепції. Це дозволить встановити реальний стан справ, особливості підкомплексу в системі АПК й вектори її розвитку.

Рис. 1. Класифікація методів і принципів оцінки стану розвитку бурякоцукрового підкомплексу*.

*Джерело: розробка автора.

Становлення ринку цукру має свої особливості, які формують попит-пропозицію, рівень оптових чи роздрібних цін. Тому доводиться вносити зміни в систему показників наукового дослідження бурякоцукрового підкомплексу,

прийомів аналізу та його різних видів (поточного, факторного, структурно-функціонального, економіко-статистичного тощо). Слід урахувати, що ринкові відносини формуються під впливом механізму саморегулювання, але його слід доповнювати важелями державного регулювання. У їх поєднанні знаходяться реальні можливості підвищення економічної ефективності функціонування бурякоцукрового підкомплексу. При цьому визначаємо, що сферами державного регулювання можуть бути товарні закупівлі цукру та його інтервенція, сприяння щодо вдосконалення бюджетної, податкової і кредитної політики, захист на світовому ринку та сприяння експорту цукру, а в окремих випадках – дотування товаровиробника сировини.

Комплексність і системність дослідження вимагає застосування системного підходу ще й з огляду на те, що бурякоцукровий підкомплекс, виступаючи як складова частина системи АПК, є системою з відповідними самостійними елементами, як-от: виробництво сировини, система збуту, сукупність переробних підприємств (цукрозаводів), ринок цукру тощо. Вони утворюють відповідну інфраструктуру.

Однак у практиці економічних досліджень більш доцільно вести порівняння за тривалий період років, особливо показників якісних, як наприклад, врожайність цукрових буряків, що дозволяє встановити тенденції та темпи змін. Для потреб таких досліджень економічна статистика рекомендує застосовувати ряди динаміки. Як окремий аспект їх переваг і можливостей використання відзначаємо стійкість. Поняття стійкості динаміки трактується як «стійкість розвитку досліджуваного явища з допустимо мінімальними коливаннями і безперервністю змін середньорічних рівнів у певному напрямі» [214].

Оскільки діалектика вимагає встановлення взаємозв'язків і взаємозалежностей, фактично існуючих закономірностей, до прийомів дослідження включено статистичні групування. Їх переваги – дослідження масових даних, можливість доповнювати їх графічним та кореляційним аналізом, а також виділення в групах окремих виробничих одиниць.

Особливе значення в дослідженнях має застосування економіко-математичних моделей, що є абстрактним відображенням реального процесу, що в міру своєї абстрактності характеризує його досить точно. Комп'ютерні технології, математичні методи та моделі дозволяють оптимізувати управлінські рішення, наприклад, сировинну базу цукрових заводів.

Окремий аспект методології дослідження бурякоцукрового виробництва – виділення його технологічних особливостей і специфіка функціонування ринку цукру. Виробництво охоплює виробників цукросировини та її переробників, і тут склалась суперечлива ситуація, оскільки лібералізація ринку призвела до викривлення паритетності обліку через різку відмінність у цінах. [216]

Для дослідження ефективності функціонування бурякоцукрового підкомплексу АПК можна визначити такі етапи проведення економічного аналізу (рис. 2).

Розробляючи напрями розвитку бурякоцукрової галузі, необхідно врахувати й оцінити її зовнішнє та внутрішнє оточення та провести її стратегічне позиціонування в цьому оточенні. Для цього доцільно використовувати SWOT-аналіз, який дозволяє провести спільне вивчення чинників середовища за допомогою їх групування на зовнішні та внутрішні і подальшої оцінки з позиції визначення позитивного або негативного впливу на підприємство чи галузь. У межах SWOT-аналізу, з одного боку, виявляють і оцінюють сильні та слабкі сторони підприємства, а з іншого – можливості і загрози, які існують у його зовнішньому оточенні. Дослідження специфіки ринку цукру вимагало врахування особливостей формування попиту й пропозиції на цей споживчий товар за фактичних платоспроможних можливостей населення, цін ринку та їх обмежень з боку держави. Формування цін ґрунтується на вільному ціноутворенні, але держава намагається встановлювати нижні границі. Оскільки цукор є для держави стратегічним товаром, то існує зовнішній його ринок, де регламентуються не завжди обґрунтовані експортні квоти.

Рис. 2. Структурна схема етапів дослідження ефективності функціонування бурякоцукрового підкомплексу АПК.

*Джерело: розробка автора.

Застосування наведеної методології і методики дослідження в дозволило провести належний системно-діагностичний комплексний аналіз проблеми функціонування і перспектив розвитку бурякоцукрового підкомплексу АПК, на основі чого одержали можливість для обґрунтування комплексу рекомендацій і пропозицій.